

Bisera Dakova

(Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences;
Department of Slavonic Studies, University of Vienna)

The Dalchev Test

Abstract: The article charts the sustained interest among the students at the Department of Slavonic Studies of the University of Vienna in the work of the renowned Bulgarian poet and recipient of the Herder Prize (1972), Atanas Dalchev. The author gives an overview of the academic forum *Reading Dalchev. The Poet Atanas Dalchev between Interpretation and Truth* held in 2024, showcasing the merits of the students' talks presented at the forum and the innovativeness of the issues they addressed. The talks featured a range of topics such as the tracing of continuity in the study of diabolism in Dalchev's work, the birth of object-driven poetry in the 1920s, the history of Bulgarian literary manifestos and their radical postulates, the manifestations of the spontaneous Dalchev and the distinctive features of his late poetry.

Keywords: Department of Slavonic Studies, University of Vienna, Dalchev, diabolism, manifesto, post-symbolism, lyrical subject

Бисера Дакова

(Австрия, Институт за славистика, Университет Виена;
Институт за литература – БАН)

Изпитанието Далчев

Без преувеличение би могло да се твърди, че поезията на Атанас Далчев буди траен интерес у студентите в Института за славистика, Университет Виена. С течение на времето се създаде едва ли не континуитет в изучаването на това творчество и в неговото изследване, като интересът е насочен предимно към Далчевата мрачна, ранна поезия, към емблематичните му творби, свързани с утвърждаването му в литературата. Загадъчни са донякъде причините около тази привлекателност: дали заради крайно тягостните, депресивни психически състояния, или заради трепета от диаболистичния ужас, или заради изчистената вещественост на поезията му, или пък заради привидно достъпния, неусложнен поетически език, но Далчев неизменно увлича, поражда дискусии, провокира размисъл и дори себеотъждествявания със своя лирически субект, трептящ на границата между натрапливо присъствие и явно себезаличаване. Още през 2013 година бе защитена дипломна работа в Университет Виена от Анастасия Калоянова „Диабололизъм и предметност в ранната поетика на Атанас Далчев/*Diabolismus und Sachlichkeit in der frühen Poetik von Atanas Dalčev*“, т.е. терминът *диабололизъм* бе постулативно изведен в заглавието и превърнат в обект на изследване в българската модерна поезия, и то преди още да бъде изведен научноизследователски до литературноисторическата визия за българските авангарди в антологията „Българският поетически авангард“ (2018), където Атанас Далчев и Димитър Пантелеев присъстват с отделни свои творби именно като представители на диаболизма в литературата ни¹. Радващото е, че в публикувания тук текст на Аня Реш

¹ В това издание поетите Ат. Далчев и Д. Пантелеев са включени в раздела „Диабололизъм“ със следните свои стихотворения: Далчев с „Дяволско“ и „Убийство“; Д. Пантелеев с „Гост“.

„Raum und Zeit in der frühen Poesie von Atanas Dalchew“ (Пространство и време в ранната поезия на Атанас Далчев) е налице категорично възприемане на виждането за диабололиста Далчев, основано на предходното изследване на Анастасия Калоянова. Или действително се поражда континуитет в научните визии, съгласуваност помежду им, единство в търсенията. От друга страна, поезията на Далчев е привличала – като обект за художествени преводи, за пресъздаване на немски език – и други студенти от Университет Виена, например Мелани Грубер и Мая Винклер. Техните преводи – на цикъла „Париж“ и на стихотворението „Вятър“ – са публикувани на електронната страница „Литернет“.

Нашият „симпозиум“ (обозначение, избрано от самите студенти) бе по-скоро събитие в рамките на Института за славистика, Университет Виена, т.е. по *далчевски* неофициозно, с лек оттенък на фамилиарност – един вид дискусия между студентите, които са се занимавали преди време с Далчев, и тези, които са обсъждали неговата поезия непосредствено през летния семестър на 2024 година. Подобна дискусия не изключва обаче сериозност и задълбоченост, тя дори предполага известно встрастяване в обекта. Избраният наслов „Да тълкуваме Далчев. Поетът Далчев – между истината и интерпретацията/Sprechen wir über Daltčev. Der Dichter Dalčev zwischen Wahrheit und Interpretation“ недвусмислено указва демонстративната интенция да се подлага на усъмняване и изпитание *далчевската* парадигма, т.е. онова, което вече е възприето безрезервно като уникална художествена стойност, като почти еталон за единственост на предметна (дали наистина и антисимволистична?) поезия през 20-те години на ХХ век.

В този смисъл не бе учудващо, че малкият ни научен форум бе открит с доклада на нашия специален гост, доц. д-р Е л к а Д и м и т р о в а „Метафизичният Далчев, романтическият Далчев“. Във въстъпителния за форума текст същинският Далчев, спонтанният поет романтик, пред чийто изказ няма себеограничения, бе съзрян в преводните творби (най-вече на големи поети като Хьолдерлин и Лорка), а не в представителните оригинални произведения. Подобно откритие, съзирането на Далчев извън собственото му силно концептуализирано творчество, т.е. в зона, където авторът не наблюдава и не санкционира поета, хвърля изцяло нова светлина върху Далчевата поезия и нейното място в историята на модерната българска поезия. Докладът на Елка Димитрова обглежда за пореден път създадената, радикално изречена и усърдно затвърждавана през годините опозиция *Далчев – Лилиев*, където би могло да се проследи трудното справяне на Далчев с алтернативата *Лилиев*, или със собственото му alter ego. От огромно значение е достигнатият от Е. Димитрова извод за употребата на тази еднозначна опозитивност в литературноисторическото писане между годините 1944 и 1989, т. е. за инструментализирането на Далчев като противодействие на символизма в българската поезия.

Текстът на Л е о н и д М о ц „Zu zwei Manifesten des bulgarischen Postsymbolismus“ (Около два манифеста на българския постсимволизъм) е насочен срещу етикетирането на Далчев като единствен по рода си представител на предметната поезия у нас – авторът задълбочено вниква в „етимологията“ на литературнокритическите манифести от 20-те години на ХХ век. Неговият приносен доклад, резултат от дискусиите в семинара „Предметната поезия на Атанас Далчев“, проведен през зимния семестър 2023/2024 година, задава две почти неизследвани полета в литературната (ни) история. Първото от тях е незабелязваната статия на Людмил Стоянов „Николай Лилиев. Епилог на един спор“ („Хиперион“, 1922), която предхожда „Мъртва поезия“ на Георги Цанев (1923), „Поезията на младите“ на Гео Милев и радикалния манифест „Мъртва поезия“ на Атанас Далчев/Димитър Пантелеев. Анти-лилиевският патос, категоризирането на Лилиев като книжен, обезстрастен, безсъдържателен поет, който разточително и нецеленасочено борава със словесното богатство, тръгва именно от забравената статия на Л. Стоянов, имен-

но от сп. „Хиперион“, в което през следващата 1923 година ще бъдат публикувани и първите творби на зрелия Далчев – „Хижи“, „Старите моми“, „Есенно завръщане“.² Класифицирането на Николай Лилиев в статията на Людмил Стоянов като поет със славянска душа (т.е. съзерцателно-примирена, притихнала, резигнативна) ще отведе Леонид Моц не само към публикувания през 1924 г. в сп. „Хиперион“ манифест на Ботьо Савов „Скитско и славянско в българската литература“, но и към фундаментален размисъл за това, как пренаписването на историята с нов културен код би могло да преформулира и преобърне представата за славяните варвари в средищната и специфично българска културна опозиция „прабългарско/варварско/скитско – славянско/цивилизовано/статично“. В текста на Л. Стоянов и в последвалите антилилиеви текстове Лилиев неизменно ще бъде схващан като пределно рафиниран поет на шаблонния изказ, отчужден от размирно-страстния патос, от потресната динамика на следвоенното време през 20-те години на XX век³.

Другото важно, преломяващо представите разкритие в текста на Леонид Моц е изведената генеалогия на Далчевата предметност от поезията на символиста Иван Мирчев и по-конкретно, откриването на забележими кълнове на предметност и диабололизъм в неговата поема „Мария“ (1923), саркастично и тенденциозно пародизирана като безсмислица в известната статия на Георги Цанев „Мъртва поезия“ („Нов път“, 1923). Поемата „Мария“ е новаторска творба, необективно квалифицирана като „мъртва поезия“. Нейният лирически Аз е раздвоен между третоличност и азовост, а лирическата ѝ героиня Мария е видяна едновременно в плана на символично-трансцендентното и в конкретиката на предметния интериор. В ядрото на поемата е заложен мистериозен криминален сюжет – убийство на любимата поради изневяра, престъпен акт, за който лирическият Аз няма памет, не е „буден“, а е в състояние на транс. Тук преповтарям наблюденията на Леонид Моц, понеже смятам, че е от особена важност да бъде преосмислена ролята на Иван Мирчев, несправедливо считан за маргинален поет-символист. Именно неговата роля за зараждането на типично *далчевското* у Далчев е била аксиоматично омаловажавана десетилетия наред.

Както вече стана дума в началото на това въстъпление, *диабололизмът* на Далчев бе водеща тема на нашия „симпозиум“. Позовавайки се на труда на Анастасия Калоянова и на важното (според мен почти непознато в България) изследване на Томас Мартин „Der bulgarische Diabolismus. Eine Studie zur bulgarischen Phantastik zwischen 1920 und 1934“ (Българският диабололизъм. Студия за българската фантастика между 1920 и 1934) от 1993 година⁴, А н я Р е ш последователно издирва диабололистичните мотиви у ранния Далчев: от книгата „Прозорец“ (1926) до стихосбирката „Париж“ (1930). Освен в диабололизма, А. Реш проникновено се вглежда в пространственоремевите специфики на Далчевия лирически свят, за да открие сезонната мотивика и белеговост на тази поезия и нейното

² Трите Далчеви стихотворения излизат през 1923 година в сп. „Хиперион“ в следния ред: „Хижи“ в кн. 1, „Старите моми“ в кн. 3, докато стихотворението „Есенно завръщане“ е поставено начело на двойния брой 6-7.

³ Идеологическото разотъждествяване на Лилиев вътре, в самото лоно на българския символизъм, ще направи формата на поезията му проблематичен при включването ѝ в корпуса на направлението. Тази представа е свързана с идеологическото самообосноваване на българския символизъм като жизнен, пълнокръвен, мъжествено-героичен, стихийен. Вж. повече в Дакова, Б. Маргиналният Лилиев. – В: Литературната периферия – памет и употреби. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 127-134.

⁴ Изследването на Томас Мартин реферира всички направени до началото на 90-те години у нас български научни приноси по темата, прецизно позовавайки се на тях и надграждайки нови заключения. То се базира на достигнатото от изследователите в България, не е вънпоставен поглед, който игнорира постиженията на българските литературоведи. Поради това е ценно най-вече заради систематичността, с която обзира избраната проблематика.

въздействие върху облика и структурата на лирическия Аз. Наблюденията на А. Реш отвеждат към един непредвиден резултат за далчевознанието: извеждането на демонстративната опозиция *градско – селско* (природно/утопично пространство). Поезията на Далчев е до голяма степен и копнеж по природния, ерудитски необременен човек, но аз самата би трябвало да призная, че такъв, до голяма степен продуктивен прочит на Далчевата поезия през противопоставянето между градско и селско пространство, ми е убягвал през дългите години на занимания с това творчество. Едно недовиждаше на натрапливо очевидното.

Моят личен опит с Далчев на „симпозиума“ се състоеше в преднамерено насочване към неговата късна поезия, публикувана от 1956 година насетне. Наричам навлизането си в тази поезия опит, защото съзнавам какви семантични бездни би могла да разкрие темата *мълчание* в поезията по принцип. В случая по-скоро маркирам обособилите се творчески фази у късния Далчев – т.нар. от мен „две прописвания“, както и темите от този период – новооткрити или автореминисцентни модификации на мотиви от ранната му поезия през 20-те и 30-те години. Тук само бих отбелязала, че проглеждането за късния лирически свят на Далчев, за създадените тематични обвързвания между текстовете от неговите две творчески фази би могло да формира и съвсем конкретна представа за поетическия завет на Далчев, за това как поетът сам би желал да бъде разчетена и разтълкувана неговата късна поезия.

* * *

Още четирима студенти взеха участие в Далчевия „симпозиум“: Десислава Добринова, Бетина Филипс, Юлия Холцмайер и Даниел Гагич. Техните изложения също не бяха лишени от провокативни елементи. Д. Д о б р и н о в а бе склонна да види ранната поезия на Далчев под знака на „гибелното“, т.е. на фаталните и съдбовни случвания в живота на лирическия субект, което превръща, според нейния прочит, ранните текстове на поета в тягостно потискащи послания, непропускливо траурни, попаднали в безпролучната гама на черния цвят. Б. Ф и л и п с предложи един привидно необичаен, ала напълно меродавен ракурс към поетическия свят на Далчев: „За враните, врачетата и други пернати. Птиците в поезията на Атанас Далчев“.

Съвместният прочит на Ю. Х о л ц м а й е р и на Д. Г а г и ч бе замислен като безконечна дискусия: дали *стопанинът* на необитаемия дом от стихотворението „Повест“ (1925) е телом вътре в къщата, или наистина е отпътувал надалеч; т.е. възможен ли е изобщо излаз от мрачните, потискащи интериори на Далчев, възможен ли е преднамерено оптимистичен прочит на стихотворението „Повест“? По този начин нашият форум бе финализиран от свръхпрочит на конкретна творба, а Далчев внезапно бе видян като поет на ненадейно ведрия изход, на разтворилите се перспективи пред горестно преживяващия себе си и пространствено ограничен лирически субект. Защото ясно е, че в тълкуването твърде често залагаме повече на пожелателната интерпретация и сме заслепени пред очебийната истина.

ЛИТЕРАТУРА

Български поетически авангард 2018: Български поетически авангард. Антология. Съст. М. Иванова-Гиргинова, М. Неделчев, Е. Трайкова. София: ИЦ „Боян Пенев“ (Balgarski poeticheski avangard 2018. Sast. M. Ivanova-Girginova, M. Nedelchev, E. Traykova. Sofia: IC „Boyana Penev“).

- Дакова 2020: *Дакова, Б.* Маргиналният Лилиев. – В: Литературната периферия – памет и употреби. УИ „Св. Климент Охридски“, с. 127-134 (Dakova 2020: *Dakova, B.* Marginalniyat Liliev. –In: Literaturnata periferiya – pamet i upotrebi. Sofia: UI „Sveti Kliment Ohridski“, 127-134).
- Далчев 1923: *Далчев, Ат.* Хижи. – В: Хиперион, II (1923), кн. 1, с. 36; Старите моми, кн. 3, с. 153; Есенно завръщане, кн. 6-7, с. 289 (Dalchev 1923: *Dalchev, At.* Hizhi. – In: Hiperion, II (1923), Nr. 1, 36; Starite momi, Nr. 3, 153; Esenno zavrastane Nr. 6-7, 289).
- Калоянова 2013: *Калоянова, Ан.* Диабололизъм и предметност в ранната поезика на Атанас Далчев (Kaloyanova 2013: *Kaloyanova, An.* Diabolismus und Sachlichkeit in der frühen Poetik von Atanas Dalčev. Diplomarbeit. Betr. Miklas, Heinz. Universität Wien, 108 S.) .
- Martin 1993: *Martin, Th.* Der bulgarische Diabolismus. Eine Studie zur bulgarischen Phantastik zwischen 1920 und 1934. -In: Lauer, R. (Hrsg.) Opera Slavika 22. Wiesbaden: Harrassovitz Verlag.